

УДК 101

<https://doi.org/10.23939/shv2023.02.020>

**СВІТОГЛЯДНІ ТЛУМАЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ
ТА ПРОБЛЕМА ЇЇ НАУКОВОГО СТАТУСУ
(науково-дослідна стаття)**

Дмитро Сепетий

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет

ORCID: 0000-0003-2110-3044

sepety@yahoo.com

(Отримано: 10.06.2023. Прийнято: 25.09.2023)

© Сепетий Д., 2023.

Обговорюється питання про сутність та науковий статус філософії. Обґрунтовується думка про світоглядний характер філософії, оскільки для неї центральними є найзагальніші питання про світ, людину й місце людини у світі – світоглядні питання, або Великі Філософські Питання. Це не означає, що філософія є світоглядом, чи множиною світоглядів, чи наукою про світогляди. Радше вона є цариною пошуку, обґрунтування й раціонально-критичного оцінювання відповідей на світоглядні питання, а також критичного аналізу й розвитку категорій та концептуальних схем, в яких ми мислимо про ці питання. При цьому філософія може розглядатися як наука у широкому сенсі систематичної пізнавальної діяльності, що націлена на виявлення істини і є важливою частиною спільноти пізнавальних дисциплін, до якої належать не лише природничі емпіричні та математичні науки, але також і суспільні науки й гуманітаристика. Хоча не вся філософія є науковою у цьому сенсі, академічна філософія може і має такою бути. Характерний для філософії плюралізм поглядів не суперечить її науковому статусу, оскільки, з одного боку, в інших науках також немає гарантій істинності прийнятих теорій і має місце (більшою або меншою мірою) плюралізм поглядів стосовно ряду фундаментальних питань, а з іншого боку, філософія продукує важливе знання кількох видів: знання про незнання, знання про фундаментальні категорії, схеми та принципи мислення та знання про наявні альтернативи стосовно світоглядних питань та відповідні аргументи.

Ключові слова: *філософія, світогляд, наука, знання, гуманітаристика.*

**THE WORLDVIEW INTERPRETATIONS OF PHILOSOPHY
AND THE PROBLEM OF ITS SCIENTIFIC STATUS
(Research Article)**

Dmytro Sepetyi

Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University

ORCID: 0000-0003-2110-3044

sepety@yahoo.com

(Received: 10.06.2023. Accepted: 25.09.2023)

The article discusses the issue of the essence and scientific status of philosophy. The case is made that philosophy is essentially related to worldview, because it revolves around the most general questions about the world, a human being, and its place in the world – worldview questions, or Big Philosophical Questions. This does not mean that philosophy is a worldview, or a collection of worldviews, or a science about worldviews. It is rather the realm of the search for answers to

worldview questions and of the elaboration and rational critical evaluation of the arguments for and against different possible answers, as well as of the critical analysis and development of the categories and conceptual schemes used to think about such questions. Philosophy can also be considered as a science in the wide sense of a systematic knowledge-seeking intellectual activity aimed at truth, an important part of the community of knowledge disciplines that includes not only natural empirical and mathematical sciences but social sciences and humanities as well. At least, such a scientific character is to be expected from academic philosophy. The pluralism of opinions characteristic for philosophy does not undermine its scientific status, because on the one hand, other sciences also provide no guarantees that their accepted theories are true, and there is (to a greater or lesser degree) pluralism of opinions with respect to a number of fundamental issues, and on the other hand, philosophy produces important knowledge of several kinds: about ignorance, about fundamental categories, conceptual schemes and principles of thinking, and about the available alternatives with respect to philosophical issues and relevant arguments.

Key words: *philosophy, worldview, science, knowledge, humanities.*

Сутність філософії та її місце серед форм та продуктів духовно-інтелектуальної діяльності людства є предметом кількасотрічної філософської дискусії, яка досі, здається, далека від завершення й досягнення консенсусу. Зокрема, дискусійним залишається питання про науковий статус філософії та про відношення між філософією та світоглядом. Хоча після краху комуністичної системи в Україні, як і загалом на пострадянському просторі, концепція філософії як науки втратила домінуючі позиції, а натомість ці позиції (зокрема, у підручниках із філософії) зайняла концепція, за якою сутність філософії розуміється на основі поняття світогляду (надалі будемо називати це світоглядним тлумаченням), така тенденція викликає небезпідставне занепокоєння й значною мірою обгрунтовану критику. Прикладом такої критики може слугувати стаття Я. Шрамка “Філософія: наука чи світогляд?” (2010), в якій автор, проаналізувавши класичні версії світоглядного тлумачення В. Дільтая та Г. Рікєрта та більш сучасні версії російських філософів О. Нікіфорова та Т. Ойзермана, зробив висновок, що “будь-які спроби світоглядного тлумачення філософії” неминує заходити у “суб’єктивно-особистісний глухий кут”, і тому це тлумачення “має бути відкинуте як неадекватне” [Шрамко 2010: 112]. На мою думку, хоча запропонована Я. Шрамком критика проаналізованих ним версій світоглядного тлумачення й виглядає слушною, це не є достатньою підставою для такого категоричного висновку.

Я запропоную та спробую обгрунтувати інше тлумачення філософії, яке теж можна розглядати як версію світоглядного тлумачення. Це не виключає того, що філософія може, а академічна філософія має, бути у певному – достатньо широкому – сенсі науковою.

Згідно з поглядом, який надалі буде докладніше пояснено й обгрунтовано, філософія є цариною пошуку, обгрунтування й раціонально-критичного оцінювання відповідей на світоглядні питання (найзагальніші питання про світ, людину й місце людини у світі), а також критичного аналізу й розвитку кон-

цептуальних схем, в яких ми мислимо про ці питання. Пропоноване тлумачення філософії ґрунтується на тому, що найбільш характерною рисою філософії як явища людської культури, від її виникнення в часи Античності й до нашого часу, є те, що філософи шукають, пропонують, обгрутовують, обговорюють, критикують тощо відповіді на питання про природу свідомості, відношення між свідомістю та зовнішнім світом, свободу волі, фундаментальні підстави моральності, сенс життя, можливості пізнання, мету й головні фактори розвитку наукового знання, існування Бога тощо. Такі питання інколи називають Великими Філософськими Питаннями. Варто звернути увагу також на пояснення В. Горського: “Історично філософія складалась і здійснювала свій розвиток впродовж віків як особлива сфера духовної діяльності людини, спрямована, насамперед, на усвідомлення граничних підстав людського буття, кола смисложитєвих проблем... Проблеми життя і смерті, свободи, необхідності, щастя, визначення сутності людини й міри її можливостей, здійснення людиною своєї мети у цьому світі; питання, що визначають зміст духовного життя людини, народу, нації, – ось коло властиво філософських проблем, що виокремлюють специфіку цієї галузі духовної діяльності людства” [Hors’kyi 2001: 17].

Це пояснення має виразний людиноцентричний характер. Протягом майже усієї історії філософії, така людиноцентрична перспектива (характерна, зокрема, для Сократа, Г. Сковороди, І. Канта, Л. Фюєрбаха та ін.) співіснувала з іншою, світоцентричною. Наприклад, видатний британський філософ ХХ століття К. Поппер вважав, що найважливішою філософською проблемою є “проблема космології – проблема розуміння світу, у тому числі нас самих і нашого знання як частини цього світу” [Popper 1959/2002: xviii]. На мою думку, ці дві перспективи не виключають, а доповнюють одна одну: світ і людина є двома “полюсами”, між якими розгортається філософія.

Іншими словами, питання, якими традиційно найбільше переймається філософія, – це найзагальні-

ші питання про світ, людину й місце людини у світі. Зважаючи на подібне визначення світогляду – як системи найзагальніших уявлень про світ, людину й місце людини у світі, природно назвати ці питання *світоглядними*. Саме такі питання, а також пропонувані філософами відповіді на них і обґрунтування цих відповідей, аргументація за і проти пропонованих відповідей, є тим, що протягом усього періоду існування філософії робило й досі робить її важливою й цікавою для переважної більшості людей, для яких вона була/є важливою й цікавою. Тому, на мою думку, першим критерієм адекватності тлумачення сутності та предмету філософії є те, що в такому тлумаченні світоглядні питання мусять займати центральне місце. В іншому разі йтиметься вже не про філософію у звичайному сенсі, а про щось інше, навіть якщо називати це щось “філософією”.

Можна зауважити, що до царини філософії (історично) належали й належать не лише світоглядні питання, але й питання більш вузького, спеціального й технічного характеру – зокрема, проблеми логіки й аналізу повсякденної мови. Особливо велика увага приділяється таким питанням в аналітичній філософії – напрямку, що виник у ХХ столітті і став панівним у Великобританії, США, Австралії та ряді інших країн. Але й тут йдеться, зрештою, про розуміння фундаментальних підстав феноменів мислення й мови, що є визначальними для людського буття, та їх відношення до світу. А також про принципи та інструменти мислення, аргументації, аналізу, які можуть застосовуватися для вирішення світоглядних питань (або принаймні досягнення глибшого розуміння цих питань та можливих відповідей на них), хоча можуть застосовуватися і поза філософією, зокрема в інших науках. Питання логіки, аналізу мови та концептуальних схем мислення хоча й складають важливу частину предметної сфери філософії, її не вичерпують. Ті ж аналітичні філософи не обмежуються логікою та аналізом мови, а переходять від нього до обговорення питань про природу свідомості, існування (і правильне розуміння) свободи волі, і навіть існування Бога. Відомий сучасний аналітичний філософ Дж. Серль характеризує сучасну філософію у цілком світоглядний спосіб, як таку, що її проблематика виражається в одному питанні: як ми, люди, вписуємося в картину світу, яку дає сучасна наука? [Searle 1893: 4–5]. Варто звернути увагу і на думку відомого польського представника аналітичної філософії Я. Воленського: “[я]к аналітичний філософ, я приписую філософії аналіз понять, а через це і предметів, якими теоретики пізнання цікавилися 'завжди'” [Woleński 2005: 38]. Воленський пише про “теоретиків пізнання”, оскільки праця, з якої взято цю цитату, присвячена епісте-

мології. Напевно, стосовно філософії загалом, у цій формулі йшлося б про предмети, якими *філософи* цікавилися “завжди”. Філософи інших напрямків можуть не поділяти аналітичної настанови про те, що ці предмети необхідно обговорювати через аналіз понять. Тож, якщо з цього висловлювання робити якийсь висновок про філософію загалом (а не лише аналітичну), то основу її предметної царини утворюють “предмети, якими філософи цікавилися 'завжди'”, – а це насамперед світоглядні питання, бо “філософія виникає й розвивається 'на шляхах' розвитку світогляду, через освоєння, постановку й теоретичне вирішення світоглядної проблематики” [Shynkaruk 1977/2009: 168].

Варто звернути увагу, що запропонована тут інтерпретація сутності філософії суттєво відрізняється від деяких інших поширених, але неадекватних світоглядних інтерпретацій сутності філософії. Щодо останніх, доречними видаються такі застереження.

По-перше, філософія як феномен людської культури не є світоглядом, а також не є колекцією світоглядів (різних філософів). Надто прямолінійний опис філософії як світогляду (з такими епітетами як “теоретичний”, “теоретично сформульований”, “теоретично осмислений” чи “раціонально-систематичний”), що найбільш часто трапляється у працях прихильників світоглядного тлумачення філософії (зокрема, у підручниках із філософії), є неточним. Звісно, філософський доробок певного мислителя може утворювати цілісний світогляд. Великі філософські системи минулого (Платона, Аристотеля, Декарта, Спінози, Гегеля тощо) можна розглядати як світогляди. Проте філософія як царина людської інтелектуально-духовної діяльності – це не вчення окремого філософа та не множина таких вчень, а пошуково-дискусійний процес, націлений на виявлення істини й обґрунтування пропонованих позицій. До того ж зауважимо, що не кожний філософ у своїх працях презентує цілісний світогляд; це було більш характерним для класичних філософів минулого, від Платона до Гегеля, які прагнули до створення всеосяжних філософських систем; натомість, переважна більшість сучасних філософів, особливо в аналітичній традиції, не мають таких всеосяжних світоглядних амбіцій, і пропонують теорії й аргументи стосовно окремих світоглядних питань або їх обмежених комплексів.

Тож ще раз відзначу, що філософія – це не якась готова теоретична світоглядна система, не якийсь готовий єдиний “теоретично сформульований” світогляд, і навіть не множина таких світоглядів. Радше, філософія – це *процес пошуку, діалогу, дискусії*, що стосуються переважно світоглядних питань.

По-друге, філософія не є наукою про світогляд чи світогляди, чи то окремих людей, чи то історичних епох⁹. Хоча дослідження таких світоглядів є важливою частиною філософської праці, філософія не зводиться до історії філософії або історії світоглядних змін у суспільствах. Будь-яка оригінальна філософія сама робить внесок у вирішення важливих світоглядних питань або розширення спектру відомих можливих відповідей та обґрунтувань/аргументів стосовно можливих відповідей на важливі світоглядні питання. Ґрунтовне засвоєння історії філософії/світоглядів є важливою, і мабуть необхідною, передумовою для формування високого рівня філософської культури та вартісної оригінальної філософської творчості, проте воно є лише передумовою, а не самою цією творчістю.

Зауважимо, що окреслене розуміння сутності філософії є по суті традиційним, що відображається у словникових визначеннях¹⁰. Заперечення, ніби такі визначення предмету філософії “завичай виявляються деклараціями без змісту” і “обертають філософію на малозмістовне, хоча й доволі претензійне ‘вчення’ про все і ні про що” [Shramko 2020: 12], для мене не виглядає переконливим, оскільки я вважаю намагання зрозуміти реальність, світ загалом, і особливо буття людини, на раціональній основі, через дослідження наявних альтернативних теорій та відповідних аргументів і з належним урахуванням сучасного наукового знання, важливою інтелектуальною справою, що робить філософію невід’ємною частиною науки у широкому сенсі, про яку докладніше йдеться далі.

Конкретизація цих загальних визначень предмету філософії забезпечується філософською традицією, що коригується методологічним міркуванням: в результаті відокремлення від філософії формальних (насамперед, математики) та емпіричних наук, у сфері відання філософії залишаються питання, які не мають вирішення методами цих наук¹¹. Також до традиційних філософських питань можуть додаватися нові, якщо вони суттєво пов’язані з традиційними та не мають вирішення методами емпіричних та форма-

льних наук. Експліцитне визначення предмету філософії, яке чітко відмежовувало б її царину від царин інших наук, може виявитися неможливим, але це не є особливістю філософії. Навряд чи можливо сформулювати визначення, наприклад, предмету фізики, яке чітко відмежовувало б царину фізики від царини хімії, або визначення предмету хімії, яке чітко відмежовувало б царину хімії від царин фізики та біології. В дійсності наукової практики, ці царини перетинаються.

Попереднє обговорення дає підстави стверджувати, що хоча ототожнення філософії зі світоглядом і є неточним, сутність і призначення філософії є насамперед світоглядними. Філософія відіграє визначальну роль у формуванні *раціонального, критичного світогляду*. Адже займатися філософією – це власне і означає насамперед шукати відповіді на світоглядні питання, провадячи діалог і дискусії з філософами минулих епох і сучасними. Завдяки їм, тобто діалогу та дискусії, ми розширюємо та збагачуємо власне розуміння світоглядних питань, формуємо нові аргументи “за” і “проти” для кожної з наявних альтернатив, і переглядаємо, змінюємо, розвиваємо власні погляди.

Світогляд більшості людей формується спонтанно через некритичне засвоєння поглядів чи переконань, які усталилися в середовищі. Філософія дає змогу критично досліджувати й обговорювати ці погляди через з’ясування наявних альтернатив та аргументів, що їх стосуються, і, як результат, формувати обґрунтовані й зважені погляди. У цьому контексті доречно навести думку К. Поппера, з його праці “Як я розумію філософію” : “[у]сі люди є філософами, хоча деякі – більшою мірою, аніж інші. ... Усі люди – філософи. Навіть якщо вони не усвідомлюють, що мають філософські проблеми, у них, у будь-якому разі, є філософські упередження. Більшість із них – це теорії, що вважаються самоочевидними. Люди засвоюють їх зі свого інтелектуального середовища або з традицій. Оскільки лише небагато з цих теорій усвідомлюються, то вони є передсудами у тому сенсі, що їх приймають без критичної перевірки, хоча вони й можуть бути дуже важливими для практичної діяльності людей та усього їхнього життя. Існування професійної філософії виправдовується потребою *критично перевіряти* ці поширені та впливові теорії. Такі теорії становлять ненадійні відправні пункти усієї науки та усієї філософії. Уся філософія повинна починатися з сумнівних і часто згубних поглядів некритичного здорового глузду” [Popper 1975/1992: 174, 179]. Хоча ми повинні відштовхуватися від поглядів некритичного здорового глузду, нам не слід ними задовольнятися. Натомість, слід намагатися їх критично аналізувати, виявляти й відхиляти помилкові погляди, і заміщувати їх більш обґрун-

⁹ Згідно з цим поглядом, завданням філософії є осягнення світоглядів, характерних для різних епох та культур. Такого погляду притримувалися такі класики світоглядного тлумачення філософії, як Дільтай та Рікерт.

¹⁰ Наприклад, *Oxford Dictionary of Philosophy* окреслює предмет філософії так: “найбільш загальні й абстрактні риси світу та категорії, якими ми мислимо: свідомість, матерія, розум, доказ, істина тощо” [Blackburn 2005: 276]. У *Філософському енциклопедичному словнику* зазначається, що філософія – це “особливий різновид духовної культури, призначення якого полягає в осмисленні основ природного і соціального світу, формоутворень культури і пізнання, людини та її сутності” [Shynkaruk, Yolon 2002: 670].

¹¹ Див. докладніше статтю І. Берліна [Berlin 1962/2013].

тованими й зваженими. Мета філософії – “досягти освіченого, критичного здорового глузду: досягти точки зору, що є ближчою до істини і має не такий згубний вплив на життя людей” [Popper 1975/1992: 180].

*****

Питання про науковий статус філософії потребує докладного обговорення, що значно виходить за межі обсягу цієї статті. Проте варто хоча б коротко окреслити відповідь на це питання в перспективі запропонованого вище розуміння сутності філософії та коротко розглянути основні можливі заперечення.

Відповідь залежить від того, у якому – наскільки широкому – сенсі ми вживаємо слово “наука” (або його відповідники в інших мовах). Мовні та класифікаційні практики, а також словникові визначення в цьому відношенні є досить неоднозначними і дещо відрізняються в різних мовах. Термін “наука”, англійське “science”, часто вживають у вузькому сенсі, що охоплює лише природничі емпіричні науки, або природничі емпіричні та математичні науки. У цьому вузькому сенсі філософія (крім однієї філософської дисципліни, логіки) не є наукою – вона не є ані природничою емпіричною наукою, ані математикою (формальною наукою). Проте слово “наука” вживається і в ширшому сенсі. Наприклад, *Concise Oxford English Dictionary* (одинадцять видань) подає два визначення терміна “science”, зазначене вище вузьке та ширше – “систематично організована сукупність знань з будь-якого предмету”; він також дає два визначення терміна “scientific”, одним із яких є “систематичний, методичний”. Друге визначення є досить широким, щоб можна було кваліфікувати філософію та гуманітарні дисципліни як “sciences”, хоча прийняті класифікаційні практики виокремлюють їх як “гуманітаристику” (“humanities”).

С. Гансон обґрунтовує тезу про те, що природничі, математичні, суспільні науки, гуманітаристику й філософію доречно кваліфікувати як “science(s) у широкому сенсі”, оскільки вони “мають важливу спільність: сенс їхнього існування полягає у тому, щоб надати нам найбільш епістемічно виправдані висловлювання, які на даний час можна зробити стосовно предметів у їхніх царинах. Разом вони є ‘спільнотою’ пізнавальних дисциплін, що характеризуються взаємоповагою до результатів та методів одна одної” [Hansson 2013: 63–64]. Оскільки вживання слова “science” чи “наука” у тому чи іншому смислі є справою мовної конвенції, що приймається з прагматичних міркувань (зручності, корисності), “важливим є питання не про те, чи є філософія наукою, а про те, чи є вона частиною цієї ‘спільноти’ взаємозалежних дисциплін. Історичне свідчення дає вагомі підстави для ствердної відповіді на це питання” [Hansson 2003: 155].

Філософія не лише належить до цієї системи знання (науки у широкому сенсі), але й займає в ній особливе місце, оскільки вона намагається узагальнювати здобутки усіх інших наук або долучати їх до вирішення світоглядних питань, а також розвивати й саму теорію наукового пізнання, стаючи свого роду самосвідомістю науки. Правда, не вся філософія є науковою у цьому сенсі, але академічна філософія може і має такою бути.

Впливове заперечення проти такого підходу полягає у тому, що характерний для філософії плюралізм поглядів нібито несумісний із її науковим статусом, оскільки наука має бути системою знань, а знання, згідно класичного визначення – це система обґрунтованих істинних переконань (англ. *justified true beliefs*). Отже, лише істинні теорії утворюють знання, а істинні теорії не можуть суперечити одна одній. Оскільки для філософії характерний плюралізм альтернативних теорій, то філософія не є системою знання і, отже, не є наукою.

Це заперечення можна відхилити так. По-перше, навіть зразкові науки, такі як фізика, не відповідають тій концепції науки, яку воно передбачає: прийняті теорії не є гарантовано істинними, а можуть в майбутньому бути спростовані та замінені кращими теоріями (найбільш яскравим прикладом є заміщення на початку ХХ століття теоретичної системи фізики І. Ньютона на систему А. Айнштейна); у фізиці також існує плюралізм поглядів/теорій стосовно ряду фундаментальних питань (наприклад, стосовно інтерпретації квантової механіки), хоча й значно меншою мірою, аніж у філософії. По-друге, незважаючи на характерний для неї плюралізм поглядів, філософія продукує важливе знання кількох видів. Британський філософ К. Мак-Гін звертає увагу на два з них: 1) знання про фундаментальні категорії, схеми та принципи мислення; 2) знання про наявні альтернативи стосовно світоглядних питань та аргументи за і проти цих альтернатив [McGinn 2015: 90]. На мою думку, до цього слід додати третій, не менш важливий, різновид знання, що традиційно (починаючи принаймні від Сократа) належить до головних здобутків філософії – знання про незнання, про те, чого ми не знаємо.

Отже, історія та сучасність філософії дають підстави говорити про її світоглядний характер у тому сенсі, що в центрі філософських досліджень та дискусій традиційно перебували і великою мірою досі перебувають найзагальніші питання про світ, людину й місце людини у світі, і що філософія є незамінною у цій якості. Філософію доречно розглядати як царину пошуку, обґрунтування й раціонально-критичного оцінювання відповідей на світоглядні

питання, а також критичного аналізу й розвитку категорій та концептуальних схем, в яких ми мислимо про них. Філософія може розглядатися як наука у широкому сенсі систематичної пізнавальної діяльності, що націлена на виявлення істини і є важливою частиною "спільноти" пізнавальних дисциплін. У світлі розвитку науки та філософії науки у ХХ столітті та з огляду на важливе знання, яке продукує філософія, характерний для неї плюралізм поглядів не суперечить її науковому (у широкому сенсі) статусу.

БІБЛІОГРАФІЯ/REFERENCES

- Berlin, I. (1962/2013). The Purpose of Philosophy. In I. Berlin (auth.), H. Hardy (ed.), *The Power of Ideas*. 2nd edition, 29–42. Princeton: Princeton University Press. Retrieved from: <https://doi.org/10.1515/9781400848843-005>.
- Blackburn, S. (2005). *The Oxford Dictionary of Philosophy*, 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.
- Hansson, S. O. (2003). Is Philosophy Science? *Theoria*, 69, 153–56. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/j.1755-2567.2003.tb00758.x>.
- Hansson, S. O. (2008). Philosophy and Other Disciplines. *Metaphilosophy*, 39 (4–5): 472–483. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.2008.00567.x>.
- Hansson, S. O. (2013). Defining Pseudoscience and Science. In: M. Piglucci and M. Boudry (eds.). *Philosophy of Pseudoscience*, 61–77. Chicago: The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226051826.003.0005>
- Hors'kyi, V. (2001). *The History of Ukrainian Philosophy*. [In Ukrainian]. Kyiv: Naukova dumka.
- McGinn, C. (2015). The Science of Philosophy. *Metaphilosophy*, 46(1), 84–103. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/meta.12116>.
- Popper, K. (1959/2002). *The Logic of Scientific Discovery*. London and New York: Routledge.
- Popper, K. (1962). *Conjectures and Refutations*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Popper, K. (1975/1992). How I See Philosophy. In: K. Popper. *In Search of a Better World*, 173–187. London and New York: Routledge.
- Searle, J. (2007). Philosophy and the Basic Facts. In: J. Searle. *Freedom and Neurobiology*, 1–35. New York: Columbia University Press.
- Shramko, Y. (2010). Philosophy: Science or Worldview?. [In Ukrainian]. *Aktualni problemy dukhovnosti*, 11, 98–112.
- Shramko, Y. (2020). The Nature of Scientific Philosophy. *Logic and Logical Philosophy*, 29, 3–18. Retrieved from: <https://doi.org/10.12775/LLP.2019.029>.
- Shynkaruk, V. (1977/2009). Worldview and Philosophy. [In Ukrainian]. In: Hubers'kyi, V. (ed.). *Filosofia: khrestomatia (vid vytokiv do s'ohodennia)*, 163–173. Kyiv: Znannia.
- Shynkaruk, V., Yolon, P. (2002). Philosophy. [In Ukrainian]. In: *Filosofs'kyi entsyklopedychnyi slovnyk*, 670–674. Kyiv: Abrys.
- Woleński, J. (2005). *Epistemologia: poznanie, prawda, wiedza, realizm*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.